

М. С. ПЕЛЕХАТИЙ, доктор сільськогосподарських наук
 В. М. НОВОСТАВСЬКИЙ, І. М. САВЧУК, кандидати сільськогосподарських наук

Інститут сільського господарства Полісся УААН

ПОЛІСЬКИЙ ТИП УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ ПОРОДИ

Наведено характеристику племінних і продуктивних якостей корів і бугайів поліського типу створюваної української чорно-рябої породи молочної худоби в рамках загальнодержавної програми у господарствах Волинської, Житомирської та Рівненської областей.

У зоні Полісся України протягом останніх двох десятиріч ведеться інтенсивний процес породоутворення. Місцева велика рогата худоба білоголової української, червоної польської, симентальської та інших порід поглинається чорно-рябою, питому вагу якої в громадському та індивідуальному секторах господарств Волинської, Житомирської й Рівненської областей доведено до 95—98 %.

У межах державної програми створення української чорно-рябої молочної породи цілеспрямовано здійснюють роботу щодо формування її регіональних (зональних) масивів, серед яких поліський тип має певний еколого-географічний ареал. Удосконалення останнього на основі принципів великомасштабної селекції потребувало об'єднання зусиль селекціонерів зони в єдину науково-виробничу систему (НВС) «Полісся», до складу якої, крім наукових лабораторій Інституту сільського господарства Полісся УААН та науковців відділів тваринництва Волинського і Рівненського НВО «Еліта», ввійшли підприємства об'єднань по племінній справі Волинської, Житомирської та Рівненської областей, майже 20 племінних господарств-репродукторів чорно-рябої породи й близько 140 випробних господарств із середньорічним надоем понад 3000 кг молока від корови.

Спільними зусиллями виробничників, фахівців племінних підприємств, виробничих господарств і науковцями завершено перший етап нагромадження селекційного матеріалу. Мета цього повідомлення — ознайомити широку громадськість із характеристикою продуктивних і відтворних якостей тварин, які беруть участь у формуванні поліського типу української чорно-рябої породи.

Методика досліджень. Результати селекційної роботи щодо створення поліського типу української чорно-рябої породи узагальнено по таких базових господарствах Волинської області — племзаводах колгоспів «Ленінський шлях» (код 101) і «Україна» (105) Іваничівського району та дослідного господарства «Рокині» (103); Житомирської — племзаводу дослідного господарства Інституту сільського господарства Полісся УААН (201) і племрадгоспу «Рихальський» (202); Рівненської — дослідного господарства Сарненської дослідної станції Ін-

ституту гідротехніки і меліорації УААН (303), племзаводів агрофірми «Зоря» (305) та колгоспу ім. Леніна (306).

Матеріалом для повідомлення стали багаторічні дані про племінне та продуктивне використання бугаїв (форма 1-мол) племнідприємств зони і корів (форма 2-мол) перерахованих базових господарств. Усю інформацію занесено на хард-диск персонального комп'ютера IBM PC/AT-386 й оброблено за програмами повного генетико-популяційного аналізу. У таблицях наведено характеристику всього наявного поголів'я корів базових господарств без попереднього селективного відбору. Цифровий матеріал опрацьовано загальноприйнятими статистичними методами.

До загальної кількості корів поліського типу включено також потомство імпортованого поголів'я другої та наступних генерацій, одержане при відтворенні у господарствах-репродукторах згідно із загальною схемою формування бажаного типу чорно-рябої худоби.

Результати досліджень. У таблиці 1 наведено середні показники надоїв та вмісту жиру в молоці первісток і повновікових корів поліського типу порівняно з чорно-рябими ровесницями.

Характеристика наявного поголів'я корів у базових господарствах дає змогу зробити висновок, що тварини поліського типу переважають ровесниць чорно-рябої породи як за надоями, так і за вмістом жиру в молоці.

Цікаво проаналізувати динаміку продуктивних ознак з урахуванням у родоводі корів часток крові голштинської породи. З цією метою залучено нагро-

1. Пересічна молочна продуктивність корів поліського типу

Код господарства	Кількість корів, голів	Надій, кг	Вміст жиру в молоці, %	± до ровесниць чорно-рябої породи		
				корів	надій, кг	вміст жиру в молоці, %
<i>Перша лактація</i>						
101	217	5780±55	3,94±0,01	209	+ 676	+0,17
103	266	4240±61	3,73±0,02	129	+ 917	-0,05
105	204	4856±41	3,73±0,01	319	+ 645	+0,03
201	187	4563±47	4,04±0,02	107	+ 529	+0,08
202	137	4064±62	3,88±0,01	62	+ 894	+0,08
303	24	4127±182	3,73±0,02	124	+ 199	-0,02
305	648	4156±31	3,85±0,01	363	+ 744	+0,07
306	532	4848±38	3,90±0,01	276	+ 92	+0,17
Разом	2175	4590±17	3,86±0,01	1589	+ 497	+0,10
<i>Повновікова лактація</i>						
101	71	6139±117	3,86±0,02	159	+ 649	+0,13
103	50	5727±147	3,77±0,02	12	+1624	-0,01
105	26	5585±134	3,70±0,03	241	+ 693	-0,01
201	100	5911±86	4,14±0,03	43	+1024	+0,13
202	137	5940±115	3,99±0,02	28	+2300	+0,15
303	12	5702±337	3,78±0,02	78	+ 666	-0,02
305	227	4541±60	3,84±0,01	104	+ 574	+0,06
306	101	5971±93	3,85±0,02	225	+ 328	-0,01
Разом	724	5490±38	3,90±0,01	890	+ 447	+0,11

2. Молочна продуктивність і жива маса корів поліського типу різних генотипів порівняно з ровесницями чорно-рябої породи (перша лактація)

Частка крові голштинської породи, %	Поліський тип				± до ровесниць чорно-рябої породи за		
	кількість корів, голів	надій, кг	вміст жиру в молоці, %	жива маса, кг	надоєм, кг	вмістом жиру в молоці, %	живою масою, кг
До 37,4	763	4414±31	3,76±0,01	481±2,6	+ 375	0*	+ 8
37,5—62,4	1662	4155±21	3,80±0,01	486±2,1	+ 430	+0,02*	+15
62,5—87,4	595	4383±34	3,84±0,01	497±2,4	+ 369	+0,05	+25
87,5 і більше	261	5154±59	4,01±0,01	489±3,1	+1476	+0,18	+24

* Різниця статистично невірогідна — $P < 0,95$.

3. Жива маса ремонтних телиць базових господарств, кг

Вік, міс	Поліський тип		± до чорно-рябої породи		
	n	M±m	n	кг	P
6	480	174±1,0	2724	+5	0,999
12	653	287±8,5	2760	+1	—
18	562	376±9,6	2512	+16	0,99

маджений матеріал за весь період використання в господарствах сперми голштинських бугаїв (табл. 2).

Найбільше у господарствах зони нагромаджено інформації по напівкровоному поголів'ю корів, яких віднесено до групи із 37,5—62,4 % крові голштинської породи у родоводі. При створенні поліського типу чорно-рябої породи завдання полягає не в тому, щоб одержати тварин певних генотипів по голштинській породі, а передусім, високопродуктивних тварин,

які б поєднували високу молочну продуктивність із задовільно розвиненими м'ясними якостями, були б добре пристосовані до місцевих умов і машинного доїння. Як видно з наведених вище даних, навіть чвертькровні первістки переважають чорно-рябих ровесниць за загальною кількістю молочного жиру в середньому на 14,1 кг, або майже на 10 %.

За живою масою корови-первістки поліського типу перевершують чорно-рябих ровесниць на 8—24 кг ($P > 0,999$). Ця різниця зберігається також у повновікових корів.

Ремонтні телиці, яких одержано у базових господарствах від голштинських бугаїв, на ранніх стадіях онтогенезу мало чим відрізняються від тварин загального стада (табл. 3).

Але у півторарічному віці за рахунок більшої швидкості різниці за живою масою стає істотною. Ця обставина дає змогу одержувати перше отелення раніше на 41±3,5 дня. Тривалість сервісного та міжотельного періодів у корів поліського типу така ж сама, як і у чорно-рябих ровесниць, і становить відповідно 103±2 та 382±2 дні.

Рендомізовано у базових господарствах обстежено близько 2000 різновікових корів. До цієї кількості ввійшли корови різних генотипів і генерацій імпортованої худоби, що дає змогу зробити узагальнене порівняння морфофункціональних ознак їхнього вим'я (табл. 4) і промірів тулуба (табл. 5).

Можна зробити висновки, що за морфофункціональними властивостями

4. Розподіл корів-первісток різного походження за формою вим'я та властивості їхньої молоковіддачі

Показники	Чорно-ряба		Імпорт		
	поліський тип	місцева	голландська	німецька	датська
Форма вим'я:					
ванно- та чашоподібна	87,6	68,0	73,0	91,9	83,9
округла	12,4	28,9	24,2	6,9	15,4
примітивна	—	3,1	2,8	1,2	0,7
Індекс вим'я, %	44,7±1,0	43,4±1,0	43,4±0,3	44,8±1,0	44,3±0,5
Швидкість молоковіддачі, кг/хв	1,6±0,07	1,4±0,01	1,5±0,03	1,6±0,05	1,7±0,04

5. Порівняльна характеристика промірів тулуба корів поліського типу з чорно-рябою худобою іншого походження

Проміри тулуба, см	Чорно-ряба		Імпорт		
	поліський тип	місцева	голландська	німецька	датська

Корови-первістки

Кількість корів, голів	144	70	307	156	156
Висота в холці	127,5	123,0	121,2	127,6	127,4
Груди:					
глибина	68,0	65,5	65,4	67,1	67,7
ширина	44,6	44,7	39,9	41,7	41,5
обхват	193,3	184,7	178,1	190,6	188,6
Ширина в маклаках	51,8	50,4	48,9	51,0	51,3
Коса довжина:					
задньої частини	49,2	47,6	46,3	48,6	48,9
тулуба	146,5	144,9	142,8	146,7	146,9
Обхват п'ясті	18,6	18,3	17,8	18,3	18,8

Повновікові корови

Кількість корів, голів	99	126	76	257	19
Висота в холці	129,4	125,6	129,1	131,3	131,3
Груди:					
глибина	71,5	70,1	70,8	72,0	72,0
ширина	47,6	47,0	48,0	47,7	47,7
обхват	199,9	195,5	201,8	205,9	205,9
Ширина в маклаках	53,7	52,9	55,6	54,2	54,2
Коса довжина:					
задньої частини	50,3	49,7	50,0	51,5	51,5
тулуба	148,8	147,8	150,7	152,0	152,0
Обхват п'ясті	18,4	18,9	19,0	19,0	19,0

6. Розподіл бугаїв за індексом племінної цінності залежно від породи та генотипу

Порода	Оцінено бугаїв, голів	У тому числі за категоріями, %			
		надій		вміст жиру в молоці, %	
		поліпшувач	погіршувач	поліпшувач	погіршувач
Голштинська ч/п	24	66,7	8,3	20,9	33,3
Голштинська 1/2	9	11,1	22,2	33,3	44,5
Чорно-ряба місцева	11	18,2	72,7	18,2	27,3
Голландська	96	28,1	32,3	24,0	22,9
Естонська	48	20,3	45,9	33,3	29,2.

вим'я, промірами тулуба та типом будови тіла корови поліського типу значно переважають тварин місцевого походження і майже не поступаються аналогічним показникам імпортованого поголів'я чорно-рябої худоби із країн Західної Європи.

На першому етапі для парування маточного поголів'я в господарствах зони використовували бугаїв різної кровності за голштинською породою без урахування їхньої належності до певних генеалогічних структур. Тому спочатку було поставлено мету зробити повний аналіз результативності використання цих бугаїв та оцінити їхній генотип. За єдиною методикою у племінних господарствах зони оцінено понад 200 бугаїв, від яких налічувалося в середньому по 58 дочок-первісток. Пересічний індекс племінної цінності цих плідників становив: —25 кг молока, —0,02 % жиру, —1,4 кг молочного жиру та +1 кг живої маси. Отже, загальна племінна цінність бугаїв, яких використовували у племгоспах, була невисокою. Співвідношення оцінених бугаїв залежно від їхньої породної належності різноманітне (табл. 6).

Найбільша питома вага поліпшувачів за надоями була серед чистопородних голштинських бугаїв. Використання напівкровних плідників себе не виправдало, хоча й серед чистопородних нерідко зустрічаються погіршувачі за надоями (табл. 7).

З наведеного списку тільки Шпілер 871В у стаді племзаводу колгоспу ім. Леніна Рівненської області одержав високу племінну оцінку одночасно за двома ознаками А₁Б₃.

Установивши через ефективну кількість дочок бугаїв, нижче наводимо середні показники продуктивності корів поліського типу, які належать до різних генеалогічних структурних одиниць голштинської породи, порівняно з ровесницями чорно-рябої породи за першою лактацією (табл. 8).

У спеціальній літературі вже давно триває дискусія відносно ефективності поєднання різних ліній. З цього приводу, на наш розсуд, не слід чекати одностайної думки. У кожному конкретному випадку треба аналізувати результативність поєднання різних ліній. Бо, як свідчать одержані дані, хоча існуючі лінії й не мають досить диференційованих показників продуктивності, але все ж таки ефект поєднання досягає таких розмірів; що не рахуватися з цим фактом неможливо. Для прикладу наведемо результати по коровах, які закінчили першу лактацію в племгоспах-репродукторах зони (табл. 9).

Отже, поєднання материнських і батьківських ліній у кожному випадку має конкретний характер, тому екстрополіція на господарства усіх категорій тут неможлива. До того ж робити категоричні висновки про переваги міжлінійних кросів над внутрішньолінійним добром ризиковано. У нашому прикладі в одно-

7. Результати оцінки генотипу бугайів, яких використовували у базових господарствах при створенні поліського типу (перша лактація)

Кличка і номер бугая	Генотип	Кількість		Середня продуктивність дочок			± до ровесниць			Племінна категорія	Код господарства	Лінія або споріднена група голштинської породи
		дочок	ровесниць	надій, кг	вміст жиру в молоці, %	кількість молочного жиру, кг	надій, кг	вміст жиру в молоці, %	кількість молочного жиру, кг			
Вісум 3042	5/8	146	166	5795	3,70	214,5	+9	-0,03	1,7	НН	101	Віс Айдіала
Тімур 453	3/8	32	123	4636	4,02	186,2	+84	0	+3,7	АзН	201	»
Дон 2559	ч/п	37	164	4523	3,93	177,6	+297	-0,05	+10,1	А ₁ Н	201	»
Зоберт 3448	3/4 ₁	30	35	4156	4,12	171,2	-217	+0,08	-5,8	ПБ ₁	201	»
Елевейшн 745	ч/п	65	66	3669	3,88	142,6	+219	+0,03	+9,6	А ₁ Н	202	»
Кігістер 30	1/2	113	167	5356	3,73	200,1	+369	-0,01	+13,3	А ₁ Н	306	»
Шпілер 8713	3/4 ₁	35	263	5150	4,01	206,0	+262	+0,04	+11,3	А ₁ Б ₃	306	М. Чіфтейна
Аполло 8728	7/8	17	22	5159	3,78	194,9	+154	-0,02	+5,2	А ₁ Н	105	»
Франс 544	3/4	18	115	4424	3,67	162,6	+171	-0,05	+5,0	А ₁ Н	103	Р. Р. Маркіза
Франс 544	3/4	11	87	5200	3,69	191,7	+121	-0,04	+3,5	—	105	»
Радон 437	ч/п	123	390	4276	3,79	162,3	+183	+0,04	+8,5	А ₁ Н	103	С. Т. Рокіта
Султан 3027	3/4	47	205	4043	3,79	153,2	-210	+0,04	6,5	ПН	103	С. Т. Рокіта
Марафон 517	ч/п	31	77	5294	3,81	201,9	+228	0	+8,7	А ₁ Н	306	»
Султан 3027	3/4 ₁	202	127	4887	3,74	182,5	-38	+0,01	-1,0	НН	105	»
Борець 448	ч/п	76	193	4752	3,74	178,1	+576	+0,02	+22,4	А ₁ Н	103	Р. Сітуейшна
Граніт 2287	ч/п	315	208	4772	3,95	188,5	-136	+0,09	-1,1	НБ ₂	306	Не визначено

Примітка. Н — нейтрільний, П — погіршувач

8. Узагальнена оцінка молочної продуктивності корів, що походять від бугаїв різних ліній і споріднених груп

Лінія або споріднена група	Середні показники			± до ровесниць чорно-рябої породи			
	корів	надій, кг	кількість молочного жиру, кг	корів	надій, кг	кількість молочного жиру	
						%	кг
✓ В. Айдіала	852	4635±28	178,8±1,1	600	+177	-0,003	+6,5
✓ С. Т. Рокіта	582	4585±32	174,3±1,2	612	-32	-0,001	-1,2
✓ М. Чіфтейна	272	4485±46	173,5±1,8	716	+104	-0,004	+4,1
✓ Р. Соверінга <i>розелф шемрок</i>	201	4087±54	157,6±2,0	475	+15	-0,027	-0,4
✓ Р. Ш. Персеуса <i>Р. Соверінга</i>	40	4478±99	179,8±3,8	144	+65	-0,047	+1,3
✓ Р. Р. Маркіза	41	4254±133	156,7±5,1	161	-35	-0,035	-2,4
Р. Сітуейшна	186	4040±69	151,0±2,6	369	+96	+0,013	+4,1

9. Пересічна продуктивність первісток різного лінійного походження

Лінійна належність		Кількість корів, голів	За 305 днів лактації		
батька	матері		надій, кг	вміст жиру в молоці, %	кількість молочного жиру, кг
С. Т. Рокіта	С. Т. Рокіта	56	4164	3,80	159,0
	Р. Соверінга	114	4152	3,87	160,0
Віс Айдіала	Віс Айдіала	17	4733	3,92	186,0
	Віс Айдіала	198	4889	3,99	195,6
	С. Т. Рокіта	22	4746	3,97	190,0
М. Чіфтейна	М. Чіфтейна	47	4670	3,94	184,0
	М. Чіфтейна	16	4467	3,99	178,9
	Віс Айдіала	62	4999	4,00	201,0

му з трьох наведених варіантів внутрішньолінійний добір по лінії Віс Айдіала найефективніший. Це також стосується і результативності редипрожного добору між лініями С. Т. Рокіта і Віс Айдіала, Віс Айдіала і Монтвіка Чіфтейна. Батьки лінії Монтвіка Чіфтейна з матками ліній Віс Айдіала на 329 кг молока, або на 17 кг молочного жиру, переважають зворотний варіант добору.

Враховуючи оцінку бугаїв, наявність маточного поголів'я, а також сперми високоцінних бугаїв на племпідприємствах України, програмою великомасштабної селекції передбачено щорічне використання п'яти ліній голштинської породи: Рефлекси Соверінга, Ілка Супрім Рефлекшина, Сейлінг Трайджун Рокіта, Монтвік Чіфтейна та Віс Айдіала. З цією метою розроблені й впроваджуються ротаційні схеми добору, які наведені у програмі якісного вдосконалення чорно-рябої худоби Волинської області.

При цьому ставка зроблена на синів — лідерів голштинської породи північноамериканської селекції. Згодом, у міру нагромадження інформації про їхню племінну цінність та за результатами оцінки генотипу їхнього потомства, у виробничих господарствах будуть закладені нові лінії та споріднені групи.

Висновки. 1. У результаті впровадження запропонованих методів розведення в базових господарствах Волинської, Житомирської та Рівненської областей одержано цінний племінний масив чорно-рябої породи, який характеризується такими середніми показниками продуктивності порівняно з мінімальними вимогами чинного положення про апробацію селекційних досягнень:

Показники	Вимоги положення про апробацію цільовий стандарт	Наявне поголів'я поліського типу
Базові господарства	3	8
Наявність:		
корів	1000	2175
бугаїв	40	79
Продуктивність корів за 305 днів лактації:		
перша надій, кг	3575	4590 ± 17
вміст жиру в молоці, %	3,6	3,86 ± 0,01
кількість молочного жиру, кг	128,7	177,2 ± 0,8
повновікова		

Показники	Вимоги положення про апробацію, цільовий стандарт	Наявне поголів'я поліського типу
надій, кг	4400	5490±38
вміст жиру в молоці, %	3,6	3,90±0,01
кількість молочного жиру, кг	158,4	214,1±1,1
Індекс 'вим'я, %	44,0	44,7±1,0
Швидкість молоковіддачі, кг/хв	1,6	1,64±0,1
Жива маса телиць і корів, кг, у віці:		
6 міс	165	174±1
12 міс	270	287±9
18 міс	375	376±10
першого отелення	480	493±7
третього отелення і старше	550	551±6
Жива маса плідників, кг, у віці:		
12 міс	330	358±12
18 міс	480	491±18
повновікові	850	876±25
Висота в холці, см:		
первісток	125	127,5
повновікових корів	128	129,4
бугаїв	142	143,8
Коса довжина тулуба, см:		
первісток	144	146,5
повновікових корів	150	148,8
бугаїв	175	169,3

2. Вважати доцільною підготовку матеріалів (згідно з існуючим положенням) до апробації зонального поліського типу української чорно-рябої породи як селекційного досягнення.

3. Рекомендувати племоб'єднанням Волинської, Житомирської та Рівненської областей у господарствах із сталою кормовою базою широко використовувати розроблену методику відтворення тварин поліського типу згідно з обласними довгостроковими програмами якісного вдосконалення української чорно-рябої породи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Комплексний план племінної роботи з великою рогатою худобою в Житомирській області на 1978—1985 рр.— Житомир, 1978.— 147 с.
2. Комплексний план селекційно-племінної роботи з великою рогатою худобою чорно-рябої породи в Житомирській області на 1986—1990 рр. та на період до 2000-го року.— Житомир, 1986.— 153 с.
3. *Пелехатий М. С.* Селекційно-генетичні параметри та шляхи вдосконалення чорно-рябої худоби України на основі принципів великомасштабної селекції: Автореф. дис. ...д-ра с.-г. наук.— Грозино, 1985.— 490 с.
4. *Пелехатий М. С., Новоставський В. М., Савчук І. М.* Чорно-ряба худоба Українського Полісся // Тваринництво України.— 1991.— № 7.— С. 14—15.
5. Програма великомасштабної селекції молочної худоби на Житомирщині.— Житомир, 1982.— 153 с.
6. Програма якісного вдосконалення чорно-рябої худоби Волинської області на 1991—1995 рр. та на період до 2000-го року.— Житомир, 1992.— 120 с.

7. Савчук І. М. Селекційно-генетична характеристика та шляхи формування високопродуктивного типу чорно-рябої худоби в зоні Полісся України: Автореф. дис. ...канд. с.-г. наук.— Грозино, 1991.— 295 с.
8. Технологія вирощування та оцінки бугаїв на комплексі в умовах Житомирської області.— Житомир, 1976.— 108 с.

Одержано редколегією 28.12.92.

Приведена характеристика племенных и продуктивных качеств коров и быков полесского типа создаваемой украинской черно-пестрой породы молочного скота в рамках общегосударственной программы в хозяйствах Волынской, Житомирской и Ровненской областей.